gryna

kryptis, siekiamybė – be priemaišų

Ieškau medžiagos išreikšti idėjai, arba medžiaga ieško savo pratęsimo.

Birutė Stulgaitė

Šiuolaikinė metalininkystė tebėra jaunas, daugiakryptis, gyvai tebesiformuojantis Lietuvos meninio gyvenimo reiškinys. Metalo dailininkai sprendžia savus kūrybinius klausimus, bet drauge stengiasi išsiugdyti žiūrovą, nugalėti persenusius viešuosius stereotipus. Juk meninė juvelyrika dar neretai tapatinama su bižuterija, kalviai laikomi geležinių dekoratyvių daiktų dirbėjais, ir ne kiekvienas žiūrovas sugeba „pamatyti“ bei įvertinti unikaliuosius metalo meno objektus. | Dailininkė Birutė Stulgaitė nuo studijų laikų nuolat ir be išlygų ir darbais, ir žodžiais kaunasi dėl metalo meno pripažinimo. Abejonių jai nekyla: to verta siekti vienu, jei ir ne vieninteliu, būdu – nepriekaištingai profesionalia, preciziška, aukšto tarptautinio lygmens kūryba:

Metalas –
ne pati lengviausia
medžiaga išraiškai,

bet įmanoma
kalbėti šiuolaikine kalba,

net keisti požiūrį
į šią sritį.

Metalas įpareigoja
būti be kompromisų,
vidumi tvirtam.

Dėl tų medžiagos savybių einu kaip akrobatas lynu – nesvyruodama.

Kai imiesi darbo,
negali leisti
net minties
apie įvertinimą (garbe ar pinigais).

Senekos žodžiais, „kiekvienas darbas man bus sąžinės, o ne garbės reikalas“. Tai vidinė būtinybė. Tiesiog taip reikia, norint būti pačiai savimi. Elgtis dorai mokė šeimoje, ypač tvirta buvo mama. Nei truputį blogai, nei truputį gerai nebūna. Yra tik gerai arba blogai. Jokio gudravimo, kad neturėtum už ko pasislėpti. Toks „pasėlis“ iš šeimos. Įsiskiepijo bekompromisiškumas ir mano kūryboje. Kol nėra aiškios idėjos, – tol nesiimu veiksmo medžiagoje. Kažką pridėsi, kažką pagražinsi – ir tarsi jau bus. Tai ne mano.

Dėl šių nuostatų B. Stulgaitės darbuose – grýna. Aišku, skaidru, tikslu. Sidabras, varis, gintaras, jūržolės. Tikri (žemaitiškai – gryni) dalykai. Neužmaskuoti koncepcijomis, ornamentais ir stiliumi. „Birutės Stulgaitės kūriniai – minimalistiniai, bet jie randasi vadovaujantis ne tik formaliomis paskatomis. Jie atsiranda iš apvalytos ir išgrynintos autorės pasaulėjautos. Iš nuostatos, kad visuomet geriau atmesti, atskelti, nuimti. O ne sujungti, priimti, pridėti“[1]. | Apie menininkės minimalizmą buvo nuolat kalbama ir kartojama visose jos kūrybos recenzijose. Bandoma sieti su asketiškais gyvenimo principais ir paprasto buvimo pasaulyje nuostata, su jos vertybių sistema, bet pirmiausia – su retai besutinkamu, neatsiejamu nuo jos kūrybos saiko pojūčiu. „Šis minimalizmas sakralus savo radikalumu ir grynas kaip tėvų atsiskyrėlių mintys dykumoje. Reikalaujantis įtampos ir atsižadėjimo kaip kokio Lucio Fontanos įrėža baltoje drobėje. Vienas vienintelis rėžis – ir drobė atsiveria. Į kažkur kitur“[2]. Viktoras Liutkus apibendrindamas rašė: „Radikalus formos švarumas, pirminių geležies, vario, plieno, sidabro savybių išgryninimas, surandant originalius dirbtinės ir natūralios šviesos, kintančios erdvės sąskambius, Stulgaitės darbus paverčia mažatūrėmis poetiškomis frazėmis: plastikoje nedaug masės ir apimties, bet apstu meninės įtaigos“[3]. | Meninius metalo darbus ji laiko nedidelių mastelių skulptūra, kuri paklūsta tokiems pat erdvinės ir plastinės kalbos dėsningumams kaip ir stambaus tūrio objektai. | Estetinis kūrėjos *credo* yra kategoriškas:

Mažomis formomis galima pasakyti tiek, kiek ir didelėmis.

Metalo plastikos kūryba skiriasi nuo kamerinės skulptūros įvykdymo technika, nors abiejose srityse daugiau naudojamas metalas. Skulptorius idėją lipdo iš vaško, plastilino ir t. t. Metalu, įkaitintu, skystu, kaip technine medžiaga, užpildo jau paruoštą formą. O „metalistai“ tiesiogiai dirba su metalu, atskleisdami jo savybes, kurios tampa kūrybinio proceso dalimi.

Todėl dailininkės darbuose techninis procesas neatsiejamas nuo koncepcijos:

1 Jurgita Ludavičienė, Birutė Stulgaitė: metalo valdovė, *Dailė*, 2013, Nr. 1, p. 79.

2 Jurgita Ludavičienė, Reikli erdvė, *Šiaurės Atėnai*, 2012 09 21, p. 5.

3 Viktoras Liutkus. Rekomendacija Lietuvos dailininkų sąjungai. Apie pretendentės Vyriausybės kultūros ir meno premijai gauti Birutės Stulgaitės parodą „Kintanti erdvė“ VDA parodų salėse „Titanikas“, 2012 10 06. Rankraštis.

Idėja ir amatas svarstyklių lėkštelėse yra viename lygyje –

nei viena, nei kita negali nusverti.

Miniatiūrinis metalo kūrinių formatas teikia galimybę atskleisti tokius vaizdo niuansus, kuriuos tradicinis skulptūrinio objekto dydis tiesiog nustelbtų. Metalo kietumas, aštrumas, lydumas, skambumas, blizgesys ar matiškumas padeda vizualiai įprasminti šviesos ir atspindžių, svarumo ir trapumo, judrumo ir statikos būvius. Medžiagos prigimtis traukia dirbti su gintaru ir su kitomis, gamtoje ir aplinkoje randamomis medžiagomis. | B. Stulgaitė kuria papuošalus ir mažosios plastikos objektus. Nepriklausomai nuo paskirties ir medžiagos, jos darbai išreiškia nuoseklų ir intelektualų pasaulio suvokimą, tikėjimą ir įsitikinimus, kuriuos išduoda ne kokia vizualinė daugžodystė (ženklai, metaforos ar citatos), bet tvirta abstrakti plastinė forma. Darbuose skleidžiasi būties kaip organiško vienio ir nenuspėjamo, nenutrūkstamo gyvybinio proceso idėja. „Taigi natūra, kultūra, pavojus. Iš natūros (augalijos, gyvūnijos, peizažo) į Stulgaitės papuošalus atėjo ne tik tam tikri pavidalai, ne tik ritmas (ar, poetiškiau, gyvybė) [...]: atėjo ir formos netikėtumas, net, sakyčiau, akibrokštiškumas. (Pažiūrėkime į gamtą: argi neakibrokštiška pataisui būti tokiam ilgam, o smilgai – tokiai aukštai ir plonai?)“[4].

Dailininkė, apmąstydama savo kūrybos motyvus, visada pirmiausia mini gamtą:

Vaikystėje ganant karves, gulint ant nugaros prisižiūrėta į kamuolinius besikeičiančius debesis ir į plunksninius, kurie labai aukštai ramiai driekiasi. Pastarieji kūryboje nuolat ir ryškiai lydėjo. Tai ir antkakliai, ir vėliau plaketės. Prieš „Kiniškus motyvus“ (1984 m., varis, baltas emalis, grafitas) jau buvau atradusi panašų į plunksninius debesis piešinį – tai tėvo pjautos šieno pradalgės. O „plaukiantys“ (žydintys) rugiai kaip banguoja – oda pagaugais eina iš neapsakomo grožio. | Iš vaikystės vasarų dar stipriai likę – kaip vėjuotą dieną drebulių lapai apverčiami į sidabrinę pusę, ir jie tviska, švyti, raibuliuoja ir vėl atsiverčia į gerąją pusę. Kažkokia palaiminga – ilgesinga būsena. Kas žino, gal tokie dalykai yra lemiantys ir formuojantys pasirenkant kelią? Kad šviesos atspindžiai, tviskėjimai, judėjimai mano kūryboje labai reiškiasi – tai tikra tiesa.

B. Stulgaitė ir dabar „laukinė“: kasdien dviračiu gainioja po Vilniaus senamiestį ir apylinkes, palei Vilnią, Belmonto kalvose arba pėsčiomis klajoja palei Baltiją. Gamtoje ji nepiešia eskizų, bet kaip kantri lūšis tyko – budi – ir medžioja įspūdžius. Juos kaupia. Transformuoja į kūrinius tik tuomet, kai randa jiems palankią formą, medžiagą ir techninį sprendimą, kuris atitiktų idėją. Tarptautinės Limožo emalio bienalės recenzentas, apibūdindamas ciklą „Žaidimai esamomis formomis“ (1989) pastebėjo: „Birutės Stulgaitės kūrinys, nuolankiai paklusdamas medžiagos prigimčiai, savo trapia konstrukcija įkūnija pažeidžiamumą. Visi kartu penki maži „šukučių pavidalo“ objektai, sukomponuoti iš jūros nugludintų medžio gabaliukų ir iš vario vielos su emalinių perlų lašeliais tarsi formuoja paprastų ir tarpusavyje susijusių būtybių bendriją. Taigi poezija glūdi medžiagų sąveikoje. Efemeriškas medis, kuris pakelia patvaresnę medžiagą – varį – gali būti traktuojamas kaip galios santykių metafora“[5].

Dailininkės kūrybą daugelis recenzentų vadina klasika, nes nuo pirmųjų bandymų iki dabar jos darbai atitinka darnios architektūros kriterijus – pasižymi struktūros ir ritmo harmonija. Jos akis pasveria ir pasirenka tokius detalių santykius, kurie artimi „aukso pjūvio“ proporcijoms. Autorė nevengia matuoti:

„Man labai svarbūs skaičiai, todėl kartais griebiuosi milimetrinės liniuotės, milimetrinio popieriaus [...] Žinau gerus skaitmenis, pavyzdžiui – keturi, aštuoni. Nenoriu, kad kūrinių matmenis sudarytų atsitiktiniai skaičiai. Man svarbus vielyčių, taškelių, atšakėlių skaičius... Štai padariau kaulo segę su uodegyte. Išmatuoju – septyniolika milimetrų. Aha... Vizualiai milimetras nieko nepakeis, bet aštuoniolika geriau“[6].

Racionalus, išbaigtas menininkės darbų lakoniškumas nereiškia, kad jie stokoja laisvo polėkio. Atvirkščiai. 2012 m. parodos anotacijoje ji išvardijo savo nuostatas:

Neišsakyti iki galo. Ne konstatuoti, o prabilti tik užuomina.

Nesukonkretinti meninių vaizdų. Be išankstinių lūkesčių – kas „turi“ ar „privalo“ būti.

Todėl kūriniams būdingas lengvumas, laisvas kvėpavimas. Atsitiktinumai, kuriuos jai pasiūlo naudojama medžiaga, pavirsta veiksnia kūrinio dalimi.

Švarus ir meditatyvus B. Stulgaitės kūrybos pasaulis daugeliui siejasi su Tolimųjų Rytų kultūros poveikiu, nes jos idėjas inspiruoja praregėjimai, patirti gamtoje. „Gebėjimas įsijausti, įsiklausyti ir išgirsti suformavo intuityvųjį principą, artimą japonų estetikai: eiti iš vidaus, ne iš išorės. Pasitenkinti mažu, dalimi parodyti visumą“[7]. Vis dėlto, kalbant apie kūrybos klausimus, tokių aiškinimų nepakanka. B. Stulgaitės žodžiais,

4 Alfonsas Andriuškevičius, Papuošalai tobulam kaklui, *Šiaurės Atėnai*, 1992 06 12.

5 The 10th Limoges Biennial of Enamel, *Metalsmith*, 1991, Winter, p. 23.

6 Ramutė Rachlevičiūtė, Stalgūs Birutės Stulgaitės papuošalai, *Kultūros barai*, 1992 , Nr. 9–10, p. 41.

7 Jurgita Ludavičienė, Birutė Stulgaitė: metalo valdovė, p. 79.

„Rytų filosofija nepaprastai artima giliausioms mūsų protėvių šaknims, mūsų pagonybės dalykams. [...] Daugelis sako, kad mano kūriniai turi kinietiškos, japoniškos dvasios. O mano supratimu, jie turi sąsajų su žemaitiškomis šaknimis“[8].

„Ne mažiau nei įsiklausymas ir išgryninimas, menininkei svarbu ir erdvės pojūtis. Erdvė reikalinga visur. Birutės Stulgaitės kūriniams ji būtina. Eksponuojami jie „prašosi“ tuštumos aplink save, jie nesileidžia suspaudžiami, nustumiami ar priglaudžiami kamputyje“[9]. Erdvė visada buvo ypač svarbus, atidžiai ir nuosekliai apgalvotas dailininkės personalinių parodų veiksnys. Jos įsitikinimu, ekspozicija yra savarankiškas meno kūrinys. Kiekvienas jo elementas (atskiras eksponatas) turi tapti neatsiejama visumos dalimi, bet ir pats privalo būti reprezentuotas tinkamiausiu apžvalgai būdu su visa derama atida. Kūrėja sako:

Daug aplinkybių dalyvauja ekspozicijoje: vieta, šviesa, atstumai, kiekis. Neįmanoma išvardyti. Parodos kūrimas – toks pat profesionalus kūrybinis procesas. Parodos architekto ryšys, bendradarbiaujant su dailininku – idealus atvejas.

B. Stulgaitė surengė aštuonias personalines parodas: 1992 m. – „Kūryba“ ir 2002 m. – papuošalų (ir piešinių), 1995 ir 2000 m. – gintaro, 1997 ir 2012 m. – metalo objektų. Tai didžiulės pateiktų darbų kiekiu (turint omenyje objektų smulkumą ir technikos imlumą), ištobulintos erdvinės struktūros, originalią eksponavimo įrangą turėjusios parodos. Kiekvienos koncepciją pirmiausia nulėmė vyraujanti eksponuojamų kūrinių medžiaga. Trijų parodų ekspozicijas kūrė pati Birutė Stulgaitė, trijų – drauge su architekte Gražina Pajarskaite, dviejų – su Audrone Kondratiene.

8 Ramutė Rachlevičiūtė, op. cit., p. 42.

9 Jurgita Ludavičienė, Birutė Stulgaitė: metalo valdovė, p. 79.

Ištakos

Birutė (žemaitiškai ir pagal pasą – Birutà) Stulgaitė augo Šilalės rajono Dryžų kaimo vienkiemyje septynių vaikų šeimoje. Keturiolikmetė stojo į Telšių taikomosios dailės technikumą. Dėl vaikiškos išvaizdos egzaminų komisijos nariai ją bandė nukreipti į „lengvesnes“ specialybes, tačiau Birutė užsispyrė ir pareiškė: jei nepriims į metalą – išvažiuos namo. Pasirinkta sritimi niekada nesuabejojo, nesigailėjo ir jos neapleido. | Technikumui kūrėja dėkinga dėl dviejų dalykų. Čia, pradėjusi nuo geležies dildymo, įgijo daug būtinų amato įgūdžių – nuo paprasčiausių iki sudėtingų, nemažos patirties ir išmanymo reikalaujančių techninių veiksmų. Prisimena, kad tais paauglystės metais buvo padykusi, mėgo džiaugtis gyvenimu, tačiau specialybė kūrė charakterį. Geras kalvis negali būti bevalis, nesusitelkęs, neracionalus. Darbe jį lydi nuolatinė įtampa, ir ją būtina kontroliuoti ir valdyti. B. Stulgaitės nuomone, metalas „nukaldino“ ją pačią. Iš prigimties savarankiška ir kategoriška, ilgainiui tapo itin atspari ir drausminga. Visą temperamentą sutelkė į vieną aistrą – kūrybą. | Antroji likimo dovana iš technikumo laikų – jų klasės auklėtojos, lietuvių kalbos mokytojos Birutės Rupšytės globa. Tauri, kitaip mąstanti asmenybė ne tik tapo būsimosios dailininkės intelekto saviugdos skatintoja, bet ir „atrado“ joje menininkę, atkakliai ragindama išvykti studijuoti į Taliną. | Baigusi technikumą, Birutė metus padirbėjo Vilniaus „Dailės“ kombinate, kur kankinosi, gamindama mažo tiražo papuošalus. Nuo tada visam laikui atsisakė nekūrybiško darbo.

> Ir dabar darydama auskarus (Dievulis sutvėrė žmogui dvi ausis) dažnu atveju nesugebu ir nesistengiu padaryti vienodų.

1972 m. Birutė išlaikė stojamuosius egzaminus į Estijos valstybinį dailės institutą. Tuo metu Taline dėstė patys geriausi visų sričių Estijos dailininkai – tapytojai, skulptoriai. Tai buvo vienintelis institutas SSRS, kuris rengė metalo meno specialybę. Metalo katedroje dirbo labai stiprios asmenybės (Salme Raunam, Leili Kuldkepp, Liliana Linnaks ir kiti).

> Kiekviename studente sugebėdavo „atkapstyti“ tai, ką jis turi vertingiausio, kas yra būtent jo. Jei jis tikrai tai turi.

Studijuodama domėjosi ne tik metalu. Tuo metu ypač rūpėjo modernioji architektūra. Vakarų, ypač Skandinavijos ir Estijos, architektūros tendencijos ankstyvajai jos kūrybai buvo svarbus postūmis. Taline vykdavusių parodų dizainas neabejotinai buvo geriausias visoje SSRS. Tai suformavo B. Stulgaitės kūrinių eksponavimo principus:

> Parodoms darbų neprivalai daryti. Niekas neprašo, nereikalauja. Pats sau turi norėti arba negalėti nerengti parodos. [...] Ekspozicijos stilius turi atitikti darbų stilių, pobūdį. Teisingai eksponuojant 50 % darbui galima padėti arba tiek pat iš jo atimti.

Estijos meninėje aplinkoje vyravo skandinaviškas estetinis skonis, todėl nuo studijų laikų kūrėja darėsi nepakanti kičo ir komercinio masinio meno apraiškai. Talino instituto bibliotekoje būdavo galima gauti žurnalus *Uhren und Schmuck* („iš jo mokėmės, kokios juvelyrikos nereikėtų daryti“)[10], *Projekt*, užsienio parodų katalogų. Meninio metalo specialybės studentai visus šiuos impulsus gaudė godžiai, bet vertino kritiškai. | Kalbėdama apie to laiko estų ir užsienio dailininkų (skulptorių, dizainerių, metalininkų) kūrybos poveikį, apie įtakingas stiliaus tendencijas, dailininkė nesutinka, kad tuomet ji patyrė kurio nors autoriaus įtaką. Neneigia, jog bendras tuometinės modernizmo dailės fonas paliko pėdsakų, ir tai yra natūralu[11]. Į žinomų menininkų darbus B. Stulgaitė ir kiti Talino instituto auklėtiniai lietuviai (Vytautas Zaturskis, Vytautas Matulionis, Marytė ir Arvydas Gurevičiai) reaguodavo greičiausiai panašiai kaip visi bendraamžiai: įsidėmėdami ne autorių pavardes ar jų deklaruojamas koncepcijas, bet bendrąsias tarptautinio dailės proceso slinktis, į kurias ir patys įsiliedavo su savo darbais. Klusnaus sekimo nebūta, bet to ir nereikėjo – juk kunkuliavo sava

10 Rūta Šetikaitė, Gamtos įkvėptos variacijos metalu, *Atgimimas*, 2013 03 15, p. 15.

11 Birutės Stulgaitės kūrybai skirta daug dėmesio Rūtos Pileckaitės knygoje „XX amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio“, kurioje lietuvių metalo menas išanalizuotas tarptautiniame taikomosios dailės kontekste. R. Pileckaitė teigia: „Stulgaitės papuošalai buvo unikalūs tuo, kad juose susipynė net kelių vėlyvojo modernizmo krypčių – abstrakčiojo ekspresionizmo, minimalizmo ir kinetinio meno – bruožai. Autorę pagrįstai galima laikyti vakarietiškiausia savo kartos juvelyre Lietuvoje [...]. Stulgaitės plastinio braižo savitumą lėmė tame pačiame kūrinyje susilydančios priešybės – ekspresija ir asketiškumas. Linija, įsirėžianti į begalybę, išnyranti ar pranykstanti erdvėje, simbolizavo judėjimą. Tuo tarpu horizontalių ir vertikalių susikirtimai išreiškė pusiausvyrą, tvarką, harmoniją.“ – Rūta Pileckaitė, XX a. *Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio*, Vilnius: Dailininkų sąjungos leidykla, 2008, p. 80–81.

fantazija ir kūrybiniai užmojai. | Baigus Talino institutą ir grįžus į Vilnių, savarankišką kūrybinį gyvenimą Stulgaitė pradėjo „Dailės“ kombinate. Ten jau dirbo Vytautas Zaturskis, Alius Šepkus, Kazimieras Simanonis. Kombinate reikėdavo daryti modelius mažam tiražui, bet Meno taryba B. Stulgaitės darbų dažnai nepriimdavo – esą „niekas nepirks“:

Kitaip tikrai nemokėjau. Tai ne koks užsispyrimas. Man atrodė, kad darau taip, kaip reikia. Reikia sukurti, o ne padaryti, kad kažkam būtų gražu. Kombinate dirbau trejus metus. Neprisitaikiau. Visą laiką likau nepriklausoma menininke. | Apsigyvenus Vilniuje, slėgė vienišumas: nei klasiokų, nei kursiokų, nei draugų, nei pažįstamų. Netgi buvau vadinama „nelietuviška“ (teisingai, nes esu žemaitė). Nors visa dūšia tikra lietuvė. Jausmas, kad išmesta iš laivo jūroje, kur jokioj pusėj nematyti kranto. Žinai, kad reikia plaukti ir nesiblaškyti, intuityviai plaukti į vieną pusę, tikintis, kad ten arčiau krantas.

Lūžis įvyko 1980 m. rudenį Palangos kūrybinėje stovykloje, kur menininkę stimuliavo ir gamta, ir aplinka.

Kūrybos namuose vykdavo sąjunginės metalo dailininkų stovyklos, į jas suvažiuodavo kolegos iš Talino, Rygos, Maskvos ir kitų miestų. Palangos stovyklose nuolat dalyvaudavo ir kiti lietuviai – Talino instituto auklėtiniai. Susirinkdavo žmonės, kuriuos siejo nuoširdus bendravimas, dalijimasis, pagalba, pasitikėjimas draugais ir pažįstamais. Palaikydavome vieni kitus kūrybiniuose pasisekimuose ir „kančiose“. Natūralu, kad ir kūryboje buvo ta pati nuostata – koštuvo tinklo skylutės tokios mažos, kad neprasljstų netikri dalykai.

Tą rudenį Palangoje vaikščiodama pajūriu, B. Stulgaitė rado paukščių išlestus, jūros nuskalautus žuvėdros sparno griaučius. Jų konstrukcija ir lėmė sprendimą sujungti sidabro strypelius, mintyse ilgai nešiotą plunksninių debesų ir šieno pradalgių piešinį. Taip Birutė atrado pagrindinį techninį savo kūrybos principą – gamtos reiškinyje pastebėti plastinę idėją ir ja pagrįsti metalo kūrinio sandarą. Tai nėra nei natūros dėmenų imitacija, nei paviršiaus puošyba gamtiniais motyvais. Tai gamtos struktūrų perkėlimas į dailės medžiagą. Žuvėdros sparnas paskatino sukurti seriją „šarnyrinių“ transformuojamų lenktos sidabro vielos papuošalų – kaklą apriečiančių antkaklių ir krūtinę besidriekiančių segių. Po šios stovyklos atrinkti dalyvių darbai buvo nusiųsti į 1981 m. tarptautinę Jabloneco (Čekoslovakija) bižuterijos parodą, kurioje atskirai eksponuojami ir unikalūs autoriniai kūriniai. Parodoje dalyvavo trisdešimt penkių šalių juvelyrai, tai buvo vienas didžiausių tuo metu renginių. Minėti antkakliai buvo apdovanoti bronzos medaliu. | B. Stulgaitę kviesdavo ir į kitas stovyklas, surengtas kitomis temomis ir skirtas įvairioms technologijoms. 1983 m. žiemą Palangoje vyko emalio ant metalo stovykla, nes dailininkai iš SSRS pirmą kartą buvo pakviesti į Prancūziją, į Limožo (Limoges) tarptautinę emalio meno parodą. Ši paroda Europoje tebėra viena iš reikšmingiausių. Joje dalyvių skaičius taip pat viršijo trisdešimt šalių. Baltijiečių (estų, latvių ir lietuvių) bei Maskvos dailininkų ekspozicija paliko stiprų įspūdį bienalės komisijai, ir ji apgailestavo, kad jie nedalyvavo konkurse, o buvo tik parodos svečiai. Visą XX a. devintą dešimtmetį dailininkė intensyviai dalyvavo tarptautiniame metalo meno procese. Ji palaikė ryšius su įvairių šalių menininkais, buvo nuolat kviečiama į tarptautines parodas. Kartais vienu metu kūriniai būdavo išsiunčiami į tris keturias šalis. | 1992 m. Vilniaus Parodų rūmuose B. Stulgaitė surengė pirmąją personalinę parodą – „Kūryba“, kurios ekspozicija ir, be abejo, patys darbai kritikų ir žiūrovų buvo priimti kuo palankiausiai [12]. Tuomet ji pirmą kartą pateikė mažosios metalo plastikos darbus Lietuvoje, nors tarptautinėse parodose jau buvo žinoma metalo objektų autorė. Publikos atsiliepimai jai ne tik suteikė energijos atkakliai eiti pasirinkta kūrybos kryptimi, bet ir padėjo pagaliau pasijusti „sava“ lietuvių dailės terpėje – ne vien kaip žmogui, bet ir kaip savitai menininkei. | XX a. paskutinių dešimtmečių Lietuvos pokyčiai palietė ir Vilniaus dailės gyvenimą. Parodos, pokalbiai, diskusijos B. Stulgaitei teikė stiprių išgyvenimų, gaivinančių paskatų: ji bendravo ir ginčijosi su savo ir vyresniosios kartos įvairių sričių menininkais, kuriems, pasak Birutės,

svarbi kūrybos laisvės dvasia. Tai Augustinas Savickas, Ričardas Vaitiekūnas, Bronys Savukynas, Petras Repšys. Tarp mano dvasiai artimų menininkų, kaip antai Ksenija Jaroševaitė, Vladas Urbonavičius, Gintautas Trimakas, Eugenijus Cukermanas, vyko ir tebevyksta bendravimas „Lietuvos aido“ galerijoje. Metalo medžiagos įsiklausymu, kūrybos džiaugsmo pajutimu dalijamės su kolega Eimantu Ludavičiumi. Kadaise didelį įspūdį paliko Kazės Zimblytės personalinė paroda Vilniaus Parodų rūmuose, vėliau, susipažinus su autore – ir ne mažiau įspūdinga asmenybė. | Algimanto Švėgždos pagaliukai... Alfonso Budvyčio fotografija:

varlė lede, kriaušės, portretai iš beprotnamio, vėliau – bulvės. Jo žmona Rima džiaugėsi, kad mes susikalbame „punktyrais“. Panašiais „trupiniais“ vykdavo pokalbiai su Vytautu Šeriu. Tokiam bendravimui tereikia mažai, bet tikslių žodžių. O Raimondo Katiliaus grojimas, toks... tiek... kiek žmogus gali ir dar... Tas „ir dar“ pasiekia dangų.

Šios asmenybės, kiekviena savaip, skatino B. Stulgaitę puoselėti maksimalistines kūrybos nuostatas. Kaip gamta, taip ir žmonės jai nepasiūlydavo konkrečių meninių sprendimų, bet sužadindavo naujų minčių, palaikančių vidinio darbo įtampą ir nuolatinį poreikį keistis. | Po 1991 m. prasiplėtė lietuvių dailės tarptautiniai kontaktai, ir parodinis gyvenimas nepalyginamai pagyvėjo. Dailininkė dalyvavo daugelyje parodų Europoje ir JAV. 1993 m. gavo stiprų kūrybinį impulsą stažuodamasi Geteborge – gavo Švedijos instituto stipendiją. Kai 1993 m. vyko Baltijos ir Skandinavijos šalių paroda „Nuo svajonių iki realybės“, kūrėjos antkaklis iš gintaro ir sidabro tapo vienu pagrindinių ekspozicijos akcentų. 2002 m. ji buvo įtraukta į *A&C Black* (Didžioji Britanija) leidinį kaip viena iš šimto viso pasaulio profesionalų meninio emalio meistrų. 2002 m. Bristolio universiteto Menų fakultetas jos kūrybą įtraukė į tarptautinį šiuolaikinio emalio meno archyvą *NEVAC* [National Electronic and Video Archive of the Crafts]. | Menininkės darbai tarptautiniame kontekste buvo įvertinti kaip naujas reiškinys. Buvo minimas netikėtas autorės požiūris į medžiagą, išskirtinė plastika, originali papuošalo samprata. 2002 m. B. Stulgaitę LATGA nominavo metų autore Lietuvoje už 2002 m. personalinę papuošalų parodą. 2012 m. ji apdovanota Lietuvos Respublikos Vyriausybės Kultūros ir meno premija. | Daugelio dailininkų nuomone, dailininkė seniai tapo savo profesijos ir apskritai lietuvių meno proceso autoritetu. Jos darbų stilius apibūdintinas kaip „vėlyvasis modernizmas“, kurio nepamainomi bruožai – vienareikšmiškai rimtas ir nuoseklus santykis su idėja, su medžiaga, meninės formos grynumas ir vientisumas. Aktyviai dalyvaudama šiuolaikinės dailės procese, ji kategoriškai nepriima dalies jo reiškinių ir bruožų. Tais atžvilgiais B. Stulgaitė yra ryžtingai ir nedviprasmiškai konservatyvi kultūros asmenybė, kuri leidžia sau nesitaikstyti su „mainstreamu“, pažiūrų nuoseklumą laikydama vientisos ir stiprios asmenybės prerogatyva. Dailininkė neturi tiesioginių mokinių, bet jos suformuotos maksimalistinės nuostatos – tiek metalo meno, tiek apskritai kūrybos kokybės bei etikos atžvilgiu – daro matomą įtaką jaunesniems autoriams, ir ne vien metalininkams ar taikomosios dailės atstovams.

Piešiniai

Piešinius eksponavo tik vieną kartą, 2002 m. „Vartų“ galerijoje drauge su sidabro papuošalais. Piešinius ji laiko tik kūrimo grandimi, viešai jų nerodydavo. Jie nėra, kaip dažniausiai įprasta, parengiamieji darbo eskizai. Piešiniai – tarpinė grandis, reikalinga pereinant nuo kūrinio idėjos, inspiruotos kažkurio konkretaus gamtinio impulso, prie baigto kūrinio. Tai idėja, atsirandanti pakeliui nuo medžiagos į medžiagą, pavyzdžiui, įvairūs svyruojančio nendryno eskizai. Menininkė nupiešė stiebelių kardiogramą, užfiksavo vėjo dvelksmą, augalų svyravimo pulsą, kurį išgavo pieštuko grafito judesiais ir įstrigimais. Tas ritmas persikėlė į sidabro linijas, į vario vielutes su emalio lašais, susisiejo su natūraliais mamuto kaulo plokštelės įtrūkiais. | Piešiniai išskirtiniai tuo, kad paruošia kelią ne apskritai dailės, bet kaip tik metalo meno objektui atsirasti. Jie pagrįsti gilumine visų gamtos reiškinių ir gyvybės procesų analogija. Justi lengvumas, energija, idėjos užuomazga ir skleidimasis. Autorė savo piešinius komentuoja taip:

Paišydama patiriu didelę kūrybinę įtampą. Tai pats greičiausias būdas „nuleisti garą“. Arba visišką melancholiją, kad rankos nekyla – tikra neviltis, – tada „zulinu“. Arba gamtoje. Dažniausiai pajūry ar pamary – ramybėje ir pusiausvyroje [...]. Kartą mano piešinius pamatė ketverių metų vaikas. Labai nedrąsiai sako: „Jūsų piešiniai kaip vaikų“. Pasidarė kiek nepatogu iš pradžių, paskui priėmiau kaip tiesą, nes kai visai nenori ką nors svarbaus pasakyti, neturi tikslo tos būsenos sureikšminti.

Papuošalai. Sidabras

Laima Kanopkienė rašė: „patys savaime nepuošnūs – nedekoratyvūs, nėra puošybos elementų, brangių medžiagų, brangakmenių spindesio. Šiuose papuošaluose daug erdvės. Ir visiškai nėra laiko dimensijos. Laikas neegzistuoja ir todėl Birutės Stulgaitės papuošalų negalima priskirti vienam ar kitam XX ar XXI a. dešimtmečiui. Juose neatsispindi mados tendencijos, juose atsispindi pati Stulgaitė“[13].

12 Alfonsas Andriuškevičius, op. cit.; Pillė Veljataga, Maža yra daug, *Literatūra ir menas*, 1992 07 04; Ramutė Rachlevičiūtė, op. cit., p. 38–40.

13 Laima Kanopkienė, Aukštasis pilotažas sąmoningai apribotoje erdvėje, *Kultūros barai*, 1997, Nr. 11, p. 39.

Papuošalai iš sidabro sudaro didžiąją kūrybos dalį:

Sidabras – metalas, su kuriuo „draugauju“ ilgiausiai. Sidabras – tai papuošalai. Papuošalininkė, kaip sakė Bronys Savukynas.

Papuošaluose sidabras fiksuoja jos gaivališkos energijos proveržas, kartu įkūnija valdingą, tikslingą, nors tariamai lengvą ir žaismingą šių „žaibų“ kontrolę. Lenktų sidabro linijų trajektorijos, strėlės, pluoštai, kibirkštys sustingsta abstrakčioje erdvėje lyg trumpalaikis ir nepasiekiamas krintančios žvaigždės pėdsakas. Metalo linijos kartais būna aštrios ir skaudžios kaip rimbo kirtis, kartais be galo švelnios savo lankstumu. Bet individuali kūrybos ašis išlieka atspari. Įvairialaikiai antkakliai, segės, auskarai pasižymi vis tuo pačiu klasikiniu aiškumu, grynumu ir vidine vienove. Anot skulptoriaus Vlado Vildžiūno, tai maksimalistinis minimalizmas. „Tikslumas, taupumas, asketiškumas, santūrumas ir elegancija – tai vis epitetai, kuriais be sąžinės graužaties galėtume apibūdinti *Lietuvos aido* galerijoje eksponuotus kūrinius, sukėlusius seniai patirtą pasigėrėjimo tobula forma ir dvasinio aristokratizmo jausmą. Jais lengva susižavėti ir sunku juos pamiršti, nes jų meditatyvinis laukas labai stiprus“ [14]. Birutės papuošalai artimi skulptūrai, „grynai formai“ ir turi nedaug bendra su dekoratyvumu (puošybos prasme). Vis dėlto jie nestokoja to, kas tradiciškai privalu papuošalui. Net ekstravagantiški papuošalai dera prie žmogaus kūno mastelio ir yra skirti segėti“ [15].

Tiksliau – skirti eksponuoti ant kūno. Tokie papuošalai – ne kiekvienai moteriai: turi derėti ne tiek prie apdaro, kiek prie asmens. Menamoji tų papuošalų nešiotoja galėtų būti menininkė, amazonė, dama. Tiesa, dailininkės moteriškumo samprata sunkiai tenkintų populiarų skonį. Saldumo ir įteiklumo juose nėra, užtat apstu žaismingumo, lengvumo ir fantazijos. Šie papuošalai kontroliuoja jų savininkę, bet ne atvirkščiai. Nešiotoja turi pasitempti ir išmokti juos „nešti“ ant savo kūno, juos reprezentuoti ir pati būti jų verta. Tai oraus žmogaus daiktai.

Pradedant transformuojamais antkakliais, jos papuošalų plastiniai motyvai ir sidabro medžiagos interpretacija kas keletą metų pakisdavo. Nauja idėja išsiskleisdavo daugeliu variantų: kol atsivalgau iki soties. Susidarė gausios giminingo stiliaus ir panašaus motyvo, bet skirtingos kompozicijos papuošalų serijos.

Ilgą tarpsnį sidabrą „cypinau“, t. y. ploninau, smailinau, lenkiau, sujunginėjau šarnyrais, net tarptautinėse parodose buvau vadinama „mis šarnyr“. Arba kaip Lietuvoje vienas klasikas pasakė: „vielos galas – du papuošalai“. Mažiausiomis (tikrai tik iš pirmo žvilgsnio) pastangomis ir sudėtingumu siekiau padaryti tai, kas tuo metu „šaukėsi“. Dar visuomet norėjosi palikt laisvės juos keisti. „Šarnyrai“ tam teikia galimybę. Tuos strypelius suglaudus ar išskleidus – visai kita emocija, ar tai būtų antkaklis, ar segė. Judant kaklui ar pečiams jie patys juda ir kaitaliojasi.

Dauguma Birutės papuošalų – vien iš sidabro. Kai dirba su kitomis medžiagomis, metalą naudoja tik tiek, kiek reikia apsodui, sujungimams ir kitoms, labiau techninėms, kompozicijos reikmėms. Dailininkė sukūrė serijas papuošalų su raudonu granatu, tauriai žalsvu žadeitu, mamuto kaulu, vėliau – su sintetiniu aleksandritu, kokoso riešuto kevalu. Medžiagų parinkimo metodas – „radybinis“. Ji nepamiršta išmintingo biblinio priesako: „Budėkite“ ir, budriai laukdama, pastebi išraiškingas medžiagas gamtoje. Kartais jos tarsi pačios ateina. Autorė sakė:

Iš Sibiro kolegų dovanų gavau mamuto ilties. Ilgai aiškinausi, pažindinausi su kaulu. Kaulas – šilta medžiaga, maloniai dildosi. Mamuto iltis jau pati lemia formą – lenktą, pagal tekstūrą. Tai segės, antkakliai, auskarai, mažos segutės po dvi (segamos ant vienos krūtinės pusės) – norėjau palikti pokyčių laisvę nešiotojai.

Papuošaluose su aleksandritu šis įrėminamas kaip optinis lęšis – apsode, kurį palenkus galima pasigauti kintančios šviesos pluoštą, peršviečiantį spalvotą lęšį:

Sintetinis aleksandritas – skaidri, šviesiai violetinė medžiaga. Kietumu ir visomis savybėmis nesiskiria nuo natūralaus akmens. Nušlifuotas tam tikram kampu jis puikiai laužia ir atspindi šviesą. Čia aš užsiėmiau „šviesogauda“.

Dailininkė naudojo ir netikėtą, netradicinę meninės juvelyrikos medžiagą – kokoso riešuto kevalą. Metalo įsodą reikėjo pritaikyti taip, kad sidabras pabrėžtų natūralią kokoso spalvą, skulptūriškai įdomią išgaubtą formą ir papuošalą paverstų tauriu ir ekstravagantišku meno objektu.

Po 2002 m. ji ėmė bandyti kitas sidabro plastines savybes: lydyti, kalti, valcuoti ir vėl kaitinti tol, kol metalas įgis reikalingą faktūrą:

14 Ibid.

15 Pillė Veljataga, Birutė Stulgaitė: erdvė ir kaita, *Dailė*, 1999, Nr. 1, p. 52.

„Tai galimybė gaudyti atsitiktinumus, nes ugnies daug „nepavairuosi“. Tai tikras ugnies kelias. Šių papuošalų forma paprasta, lakoniška, dažniausiai – taisyklingas apskritimas. Tačiau sidabro paviršiaus tekstūros turtingos ir subtilios. Užsifiksuoja lydyto metalo natūralaus plaukimo, nutekėjimo būsenos arba purslojimo momentas, arba sidabrinės folijos susiglamžymas. Svarbu sidabro atspalvis – grynas, baltas ir tyras kaip mėnulio šviesa“ [16].

Čia žaidžia subtilūs matiniai ir blizgūs paviršiai, smulkios reljefinės faktūros drauge su atspindžiais, pusšešėliais, preciziškomis linijomis. Tai klasikinės ramybės ir suvaldytų atsitiktinumų dermė. B. Stulgaitė teigia:

„Kuo dailininkas labiau patyręs, tuo labiau jaučia medžiagą, ir jai paveikti sunaudoja mažiau fizinių pastangų, bet tiksliau išgauna norimą išraišką. Klausydamasis, čiupinėdamas, stebėdamas metalą įsitikini – jokio aštrumo ar kovos su juo negali būti. Metalas pakankamai kietas, kad su juo kovotum...“ [17].

Gintaras

Su gintaru dailininkė dirba tai epizodiškai, tai labai intensyviai, po kelerius metus iš eilės. Reikšmingą gintaro darbų grupę ji eksponavo pirmojoje gintaro parodoje Vilniuje 1991 m., kitą – 1993 m. Baltijos valstybių dekoratyvinio meno parodoje „Nuo sapnų iki realybės“. Ypač gausią kolekciją, apibendrinančią ilgalaikius ieškojimus, dailininkė pateikė 1992 m. pirmojoje personalinėje parodoje „Kūryba“ Vilniuje, Šiuolaikinio meno centre. Nuo 1995 m. bendraudama su Virginijos ir Kazimiero Mizgirių galerija, joje 2000 m. surengė rinktinių kūrinių parodą. Menininkės požiūris į gintarą iš principo kitoks, nei į metalą.

„Reikia leisti būti gamtos atsitiktinumams – pasiekti jutiminę ir racionalaus proto vienybę. Pajusti gamtos dėsningumų tvarką“ [18].

Stulgaitė visiškai atsiduoda grynuolio specifikai, siekdama atskleisti būties filosofiją, kurią įkūnija ši ypatinga medžiaga. Skirtingai nei metalai, kuriuos juvelyrai perlydo ir perkala, iš esmės pakeisdami jų natūralią būseną, gintaras apdorojamas išsaugant radinio prigimtinę struktūrą.

Buvo sunkiausia nugalėti savyje nužemintą, „išprievartautą“, sumenkintą liaudies meistrų gaminių štampą. Tik paėmus gintarą – iškart prieš akis karoliai ir visa kita. Išimtinai ilgai nepasidavė suprasti, ką galiu su gintaru daryti. Metus laiko jį teko kalbinti visokiais būdais: važiavau prie jūros, stebėjau, kaip bangos juos ridena, pagaliau pakišau po lova – palikau ramybėje. Kol supratau, kad su gintaru reikia pradėti ne nuo to galo: ne nuo to, ko aš noriu, o nuo to, ko jis „nori“, nes jis jau yra, ir kiekvienas gabalėlis skirtingas. Buvo sunkoka sutikti, susitaikyti su savimi, kad ne aš pirmu smuiku groju, o tik nuolaidžiai vaikštau aplink ir bandau pamatyti, pajusti, kas šiam gabalėliui yra būdingiausia: spalva, žievė, duobelė, piešinys, skaidrumas... Skaidrusis gintaras man duoda daugiau galimybių pasireikšti, t. y. suteikti formas, kampus, kad įeidama šviesa lūžtų ir atsispindėtų. Mėgstu gaudyti šviesą. Nedažnai gintaro gabalas būna vientisas: tai tik įtrūkimai, keli sluoksniai (juodas su žeme, su medžio žieve). Nežinai, ką rasi, nuėmęs vieną sluoksnį. Tenka kliautis intuicija, ar tai, kas jame yra geriausia, jau matau, ar bandyti, dar rizikuoti. Neramus procesas. | Aiškindamasi su gintaru, negalvoju, kam jį naudosiu šį kartą. Svarbiausia – teisingai jį atskleisti, o paskui paaiškėja, kam pritaikyti. Metalą (sidabrą) naudoju tik tiek, kiek reikia techninei pusei: užsegimui, pakabinimui, apjuosimui, auselei. Gintaro „draugystei“ ieškau organinių medžiagų. Tinka oda, ašutai, popierinis špagatas, jūržolės šaknys. Netikėtas atradimas buvo pastaroji medžiaga. Vėlyvą rudenį audra stipriai nuplovė jūros kopas, 3–4 metrų skardžiuose tysojo vėjo blaškomos raganų „kudlos“. Bandžiau nutraukti siūlo storumo šakelę – labai tvirta. Pamaniau: „Dievulis man atsiuntė karvelį“. Prisivyniojau kaip pakulų ir – namo. Suradau skystį užfiksuoti, kad neperdžiūtų ir išliktų lanksti.

Išties, papuošalai iš jūržolės šaknų ir lašo gintaro įsimena kaip vieni originaliausių ir būdingiausių jos kūrinių. Ypač dėl jų sąjungos paprastumo, organiškumo. | Kaip ne sykį minėta, būties potekstė yra B. Stulgaitės kūrybos pamatas. Darbai visuomet kalba apie būtį, o gintaras, ta sustabdyta gamtos tapsmo akimirka, tobulai tinka šiam tikslui. Objektuose išryškėja gintaro savaiminė prasmė bei raiška. | Tarp visų lietuviškojo gintaro įvaizdžio savybių menininkei ypač rūpi tyrumas kaip

16 Laima Kreivytė, Šiaurės alchemija arba sidabras – elegantiška juvelyrika, *Verslo žinios*, 2005 11 04.

17 Aleksandra Aleksandravičiūtė, Objektai tik buvimui, *7 meno dienos*, 2012 09 14.

18 *Birutė Stulgaitė*, Vilnius: Solidarity, 2000.

universalus dvasinio grynumo atitikmuo, kurį vienodai vertino gimininga nuostatos žmonės iš viduramžių ir dabarties kultūrų. Skaidrumas kaip tyrumas – simbolinė gintaro savybė. Daugelis darbų – lyg poliruoti lęšiai, laidūs šviesai. Šviesos žaismas vyksta gintaro gelmėje. Autorė įžvelgia skaidrumą ir po natūralia, vos praskleista paviršių žieve, ir tamsiame, ir matiniame mineralo gabale. B. Stulgaitei gintaras – gamtiškas, žemiškas, šiltas, bet ne kasdieniškas. Tai tikrumo ir tiesos atpažinimo priemonė, šalia kurios išsyk atsiskleidžia melas. | Autorė tiki, jog metalas kaip vyriškojo prado žymuo, kaip šalta ir perlydyta medžiaga nėra tinkamiausia priemonė moteriškajai organinės gamtos duotybei – gintarui – aptaisyti. Dailininkė atkakliai ieškojo medžiagos, kuri su gintaru nekonfrontuotų. Yra papuošalų su popieriumi, ašutais.

Karštą vasaros dieną važiuojant Žemaitijos kalvelėmis, atsiveria daugybę kartų matytas mielas vaizdas. Arklys, ramiai stovėdamas, elegantišku judesiu pakelia uodegą ir, kaip vėduoklę paskleisdamas, nuleidžia. Ir „užkabino“... Ne iš karto supratau, kas. Vėliau iš veterinaro gavau arklio uodegų ir karčių, ir jie tapo medžiaga papuošalų serijai. Plaunant, šukuojant, rišant pluošteliais ir po vieną, žiūrint, kaip styro surišti galiukai, išryškėja, kas turi būti.

Kai kurie nupoliruoti gintarai įtaisyti paslankiuose plono metalo įtvaruose, laisvai prilaikančiuose mineralą ore. Pats metalas lyg ištirpsta, jam patarnauja. Ir ką gi? Būtent šiais atvejais gintaras tarsi grįžta į savo pirmykštę sakų lašo būseną ir pavirsta universaliu – trapumo ir netvarumo – įvaizdžiu. Gintaras, kičo sukompromituotas mineralas, čia atskleidžia dar vieną nebuitišką būties suvokimo aspektą. „Birutės Stulgaitės gintaras nepanašus į jokį kitą gintarą. Juo nemanipuliuojama, jis neslapstomas po metalu ir neverčiamas jokia kita medžiaga, jis nemalamas į miltelius, iš jo nedaromos skulptūrėlės *et cetera*. Jokių žaidimų. Jokio koketavimo. Jokios prievartos. Dešimties metų kūrybos laikotarpį prezentuojantys kūriniai neatspindi jokios evoliucijos: Birutė Stulgaitė prisiartino prie gintaro su jau susiformavusiu požiūriu į šią medžiagą – atsargiu, minimalistiniu, pagarbiu, lakonišku žvilgsniu“ [19].

Objektai. Metalas

B. Stulgaitės mažosios metalo plastikos kūriniai atsiranda įvairiais kūrybos etapais ir iš skirtingų medžiagų, jie nekuriami specialiai tam tikrai ekspozicijai. Jų nesieja vienijanti mintis nei formalūs ryšiai – jungia tik autorės pasaulėvoka ir braižas. Jai lygiai rūpi ir šių objektų prasmė, ir medžiaginė jos išraiška. Viena seka ir skatina kita. Idėja „B. Stulgaitės kūriniuose kyla iš metalisto strategijos. Metalisto [...] pozicija visuomet rėmėsi aukšta technologija, bet nebūtinai mašinerija. B. Stulgaitė pati apdoroja medžiagas, iki skausmo išpuoselėja geležį ar varį, – čia išlieka autentiško prisilietimo žymės. [...] Plastika, įkvėpta gamtos, jos neimituoja; įėjusi į metalą, jo nenuvertina“ [20]. Mažosios plastikos darbus, kaip ir papuošalus, skatina bendradarbiavimas su medžiaga: atskleisti, pabrėžti, sustiprinti tas medžiagų savybes, kurios joms yra būdingiausios.

Savarankiško mažojo skulptūros objekto idėją menininkė ėmė puoselėti kompozicijose su emaliu.

Pradėjau nuo balto emalio, nes jį vienintelį turėjau, nuvažiavusi į Palangos kūrybinę stovyklą 1984 m. Ką galima padaryti tik su juo? Džiaugiuosi, kad neturėjau nei kitų spalvų, nei galimybių... Dar, žinoma, turėjau pieštukų. Žiemos metas, plaukiantys debesys siekia pušų viršūnes, rūkas.

Balti emaliai su grafito linijų pluoštu, panašiu į plunksninių debesų ar į pušų spyglių pluoštus (plakečių triptikas „Kiniškais motyvais“, 1984) buvo nusiųsti į Limožą (Limoges) ir dėl idėjos autentiškumo išsyk susilaukė gero įvertinimo. Lakoniškas sprendimas, išgrynintas ritmas ir subtilumas liudijo visiškai naują žvilgsnį į emalio meno tradiciją, kuri prasidėjo prieš porą tūkstantmečių siekiant imituoti brangakmenius, ir todėl spalvų santykiai rodėsi neatsiejama jos dalis. | Vėliau Birutė kūrė kompozicijas su emalio lašeliais, prikibusiais prie vario vielos („Susikirtimai“ (1987), „Judėjimas“ (1991). Sprendimą kūrėja rado tiesiogine prasme įsiklausydama į medžiagą:

19 Jurgita Ludavičienė, Kontempliacija, kuriai nereikalingi komentarai, arba Kaip šviesa ateina ir pasilieka, *Literatūra ir menas*, 2000 08 18.

20 Algė Andriulytė, Formos apoteozė, *7 meno dienos*, 1997 10 10.

21 Aleksandra Aleksandravičiūtė, op. cit.

22 *Birutė Stulgaitė*. Įvadas – Aleksandros Aleksandravičiūtės, Vilnius: Solidarity, 1997.

23 Laima Kanopkienė, Aukštasis pilotažas..., p. 38–39.

24 Jurgita Ludavičienė, Reikli erdvė.

25 Ibid.

26 Ibid.

Emalis ant vielos atsirado skambinant – išgaunant melodiją: su punsonu ir plaktuku kalant, vielą pin pam pam pim pam... Ant suplotos vietos galima uždėti emalį ir „iškept“ mufelinėje krosnyje.

Vario šiluma ir emalio spalvos atveria kitą – ne sidabriškai baltą ir asketišką, bet žaismingą ir spalvingą dailininkės kūrybos pusę. Tai skirtingas vario galimybes atskleidžiantys mažosios plastikos darbai. Tokie kūriniai kaip „Riboženklis“, „Vienovė“ (1995) išryškina gryno vario masyvo skulptūrines galimybes. „Dviese“ (2008) – spindintys, idealiai šlifuoto paviršiaus, horizontaliai erdvėje pakabinti du strypai, kurie susidaužę melodingai suskamba. Tai vizualizuotas vario garsas erdvėje. Kitokie yra „Atspindžiai“ (1995) ir „Glamžiniai“ (2012) – ugninės metalo plokštumos, praturtintos spalva ir faktūromis. Vario folijos skiautės, kurios įkaitintos iki tam tikros temperatūros tampa minkštos kaip popierius ir jas galima suglamžyti rankomis, išgaunant subtilias faktūras. Raukšlėtą jų paviršių sukietina ir užfiksuoja valcavimas. Metalo siurprizai ir tikslingai pasirinkta technologija veikia išvien [21]. | Kitą plastikos darbų grupę sudaro objektai iš sidabro ir plieno. 1997 ir 2012 m. personalinėse mažosios plastikos parodose buvo eksponuojami skirtingi darbai. 1997 m. ekspozicija tapo ryškiu tų metų meno įvykiu, nes tai buvo apskritai pirmoji sidabrakalio mini skulptūros paroda Lietuvoje. Šie darbai skirti asmeninei žmogaus aplinkai, su jais bendraujama privačiai, intymiai ir nepaviršutiniškai. Kūriniai artimi senųjų epochų „arti minori“ – „mažiesiems menams“ – turint omenyje jų formatą ir santykį su erdve, kurioje žmogus objektą stebi, liečia, kontempliuoja, jaučia arti savęs [22]. „Jos darbai skatina mąstyti apie vykstantį dvasios aristokratizmą, apie stebuklingą būties dovaną bei virtuozišką viso to išraišką, autorei pasirinkus labai paprastas medžiagas ir pasitelkus minimalias formas“ [23]. | B. Stulgaitės skulptūros darbai įkūnija tylą. Tyloje gryninamas metalas, nušvinta įžvalgos ir atsivėrimai, nusėda smulkmenų drumzlės ir išryškėja tai, kas esmingiausia.

Tylos vertybė – tam reikia daug pastangų. Tylos menas atneša ramybę.

Skirtingas meditatyvios tylos būsenas atskleidžia „Atšvaitai“ (1993) iš sidabro ir aleksandrito, vario ir emalio plaketės „Atspindžiai“ (1995), kompozicijos „Bangavimas“ (1991), suformuotos iš varinio tinklo. | 1997 m. parodoje eksponuojami kūriniai buvo visiškai savarankiški objektai, medžiagomis ir technologija susiję su papuošalų kūrybos patirtimi. B. Stulgaitės mažoji plastika monumentali. | „Akis klysta; žiūrint į kūrinių fotografijas atrodo, kad bet kurį iš šių darbų galima tuoj pat statyti viešojoje erdvėje: proporcijų dermė ir apibendrintos, išgrynintos formos verčia darbus skulptūromis. O pasirodo, kad jie – miniatiūros. Tačiau nuo to monumentalumas niekur nedingsta – niekas nedraudžia monumentais virstančius darbus statytis vaizduotėje, perkeliant juos į vidines erdves“ [24]. | Kažin ar visoje menininkės kūryboje atsirastų objektas, tobulesnis, darnesnis ir geriau atspindintis autorės asmenybę, už „Pusiausvyrą“ (1997, plienas, varis, emalė). Minimali kompozicija – du puslankiu išlinkę balto metalo strypai ir dvi juos jungiančios vario ašys su emalio lašais – įkūnija pasaulio tvarką ir darną. Objektas, sakytum, žymi didžiosios Visumos apmatus: viršaus – apačios, jungties, ryšių ir atskirties, įtampos ir ramybės, judesio ir pusiausvyros koordinates erdvėje. Tai ilgoje neramioje tyloje subrendusi skulptūra. | Prie tos pačios *perpetuum mobile* temos tik kitaip B. Stulgaitė sugrįždavo ir vėliau. 2012 m. parodoje „Kintanti erdvė“ buvo eksponuotos sidabro kompozicijos „Balansas“ I, II (2005), „Sūpuoklis“ (2010). Jurgitos Ludavičienės žodžiais, „Šios ekspozicijos išskirtinis ir naujas bruožas yra mobilumas. Tai reiškia, kad kiekviename darbe glūdi judesys – kaip suspaustoje spyruoklėje, nors ji rami, kol laikai ją tarp pirštų, tačiau žinai, kad bet kurią akimirką gali spriegti į kitą kambario pusę. Kai kuriuose kūriniuose judesys akivaizdus: pavyzdžiui, pusiausvyrą išlaikančiuose „sūpuokliuose“ [...]. „Sūpuokliai“ – ažūriniai objektai, besiprašantys pajudinami. Kad pademonstruotų, kaip sugeba išlaikyti pusiausvyrą, pariedėdami pirmyn atgal [...] kad, akimirką susvyravę, vėl grįžtų į ramybės būseną“ [25]. | Parodoje kūrėja eksponavo ažūrinius „Tinklus“ (2009), „Vėjalentes“ (2011). „Kito tipo judesys slypi objektuose, kuriems sukurti panaudotas pramoninis tinklas. Metalinis, o kaipgi kitaip. Bet perregimas, lengvas, kontrastuojantis su jį laikančiais negailestingai funkcionaliais kampuočiais. Šis tinklas generuoja atminties ir vaizduotės judesį: iš karto nurodo žvejų tinklus pajūryje ir ausyse imi girdėti vėjo švilpimą. Būdami statiški, šie objektai pilni vidinio judesio: pajūrio vėjo nešamo smėlio, tinklo akių mirguliavimo vėjui pučiant“ [26]. | „Titaniko“ parodų salėje ant kolonų briaunų buvo pritvirtintos dvi kompozicijos iš nerūdijančio plieno lakštų: „Pavėjui“ ir „Prieš vėją“ (abu 2010). Vėjyje besiplaikstantis plienas? Toks vaizdinis paradoksas nebūtų buvęs įmanomas be ilgametės patirties, nuodugniai pažįstant metalą ir jo „būdą“. Atkaklų, nenuolankų, nepasiduodantį išorės spaudimui. Kampinis

eksponavimas praturtino darbus, nes, kampą apeinant ratu, jų formos vizualiai keičiasi. B. Stulgaitės žodžiais,

kaip kūriniuose, taip ir ekspozicijoje man svarbu sudaryti sąlygas materializuotis prasmėms kintant žiūrėjimo krypčiai, o šviesai vis kitaip atsispindint metale.

Metalo objektai gaudo ir išspinduliuoja, kaupia, filtruoja šviesą. Mainosi ir kinta atšvaitai. Nugludinti šalto ir šilto metalo paviršiai atspindi skirtingai. Šviesa statišką formą papildo judesiu, ir atspindžiai sukuria vyksmą. Ciklui „Šviesokaita" (2012) Stulgaitė panaudojo dvylika geležies plokščių. Jų blizgų paviršių, spalvas ir rūdis, atsitiktinius defektus papildė linijomis, savaip pakoregavo faktūras. Plokštės virto geležies ir šviesos tapyba. Keičiantis žiūros taškui, vis kitaip atsiskleidžia sūkurinių linijų slinktys, metalo atspalvių ir atšvaitų gama. | Nemažą objektų grupę sudaro „rastinukai" – žmonių ir gamtos daiktai ir jų fragmentai, aptikti kasdienėje aplinkoje, bet įprasminti visiškai netikėtu būdu. Pavyzdžiui, objektai iš plytų, visai nedaug pakoreguoti keičiant jų formą arba inkrustuojant spalvoto emalio intarpus.

Pirmą „plytgalį" radau Karaliaučiuje prie jūros. Tai vokiečių statinių sucementuoto kampo gabalas. Nepaprasto kietumo ir tvirtumo „radinys". Kitos plytos „atėjo" pačios, nes už vieną savo darbą gavau atlygį – dvi plytas. Žinoma, jos senos – istorinės. Į dirbtuvę atkeliavusios tokios medžiagos, kaip plyta, tinklas (vario ar nerūdijančio plieno), turi kantriai palaukti, kol paaiškėja, ką su jomis daryti.

Panašiai atsitiko ir senam, surūdijusiam metaliniam trosui, iš kurio suformuoti „Simboliai" (2011). Rūdys ir neįprasta sena, kalvio darbo vinis nulėmė drąsius sprendimus. Rūstus, šiurkštus, bet estetiškai išraiškingas metalas „Simboliams" suteikė dramatišką išraišką ir sukūrė kančios asociaciją. | Visiškai originalus kūrinys atsirado magnetu sukabinant geležies rūdis. Magneto pritraukiamų rūdžių „šokį" užfiksavo videofilmas („Rūdys. Magnetas", 2012), tapęs parodos „Kintanti erdvė" akcentu. Į statišką medžiagą – metalą – įsilieję judesys, trauka, muzikinis ritmas filmą pavertė gamtos metamorfozių reprezentacija. B. Stulgaitė sugebėjo nustebinti ir sužavėti sau būdingu lakoniškumu, švariu visumos sprendimu.

Kaip magnetas atėjo? Turbūt rūdys prisišaukė. Prieš daug metų iš pajūrio parsivežiau galą perrūdijusio metalinio troso. Išsiardė, sutrupėjo, vis tiek gražu. Gaila išmest. Magnetas padėjo sutvarkyti. Koks čia metalas – kažkokia paslaptis. Man tinka. Būtina nesukonkretinti. Veikti meniniu vaizdu, sunkiai apibrėžiamu savo turiniu.

Neiliustratyvus poetinių asociacijų ūkas gaubia „Glamžinius", kuriems panaudotas popierius su akrilu (2007) ir vario folija (2012). Paprastos ir trapios medžiagos atsiskleidė, dailininkei įžvelgus jų prigimtinę savybę – gebėjimą susiraukšlėti ir kisti drėkinant ir glamžant. Siekiant meninio rezultato, susivienijo perfekcionizmas ir spontaniškumas. „Glamžiniai" baigtinį vaizdą įgauna parodos ekspozicijoje, laisvai kabėdami tikslingai apšviestoje erdvėje. | B. Stulgaitei itin rūpi kūrinių pateikimas parodoje. „Dailininkės nuostata – ne atsitiktinumu paremtas, ne kiekybinis erdvės užpildymas kūriniais, o originali ekspozicinė visuma, griežta darbų atranka atrandant jų ir erdvės jungtį, kai dėmesys atitenka ne vien paskiram darbui, bet ir jų tarpusavio darnai ir parodos visumai, sukuriančiai įtaigią metalo formos prasminių ryšių ir metaforų grandinę"[27]. Visos menininkės surengtos parodos aukštai pakelia eksponavimo meno kartelę, formuoja požiūrį į parodą kaip į preciziškai parengtą, vientisą ir išgrynintą vizualų kūrinį.

Aleksandra Aleksandravičiūtė

27 Viktoras Liutkus, op. cit.